

Lisa 5

**Ainevaldkond “Sotsiaalsained” (inimeseõpetus, ajalugu, ühiskonnaõpetus)**

## SISUKORD

1. Ainevaldkonna kirjeldus.....	2
1.1. Sotsiaalainete pädevused.....	2
1.2 Ainetundide jaotus, lõiming ja läbivad teemad.....	6
1.4 Õppetegevuse kavandamise ja korraldamise põhimõtted.....	11
1.5 Õpikeskkonna kujundamise põhimõtted.....	12
2. Ainekava “Sotsiaallained” (inimeseõpetus, ajalugu, ühiskonnaõpetus).....	13
2.1 I kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud.....	13
2.2 II kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud.....	16
2.3 III kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud.....	24

# 1. Ainevaldkonna kirjeldus

## 1.1. Sotsiaalainete pädevused

Sotsiaalainete pädevusega taotletakse õpilase toimetulekut iseendaga, suutlikkust toimida lähikonnas, valmisolekut ja oskust olla aktiivne ning vastutustundlik kodanik, oskust mõtestada ühiskondlikke suhteid minevikuühiskondades lähtuvalt ajaloolisest kontekstist ja üldinimlikest väärtustest. Sotsiaalainete õpetamise kaudu taotletakse, et põhikooli lõpetaja:

- 1) tunneb huvi kogukonna, rahva ja maailma arengu vastu, mõistab ühiskonnas toimunud ja toimuvate muutuste põhjusi, tagajärgi ja seoseid;
- 2) tunneb huvi enda arengu vastu, hindab ennast adekvaatselt, analüüsib oma võimalusi, usub endasse ja kavandab oma tulevikku, võtab eakohase vastutuse oma tuleviku kujundamise eest, väärtustab loovust ja ettevõtlikkust ning arendab endas neid omadusi ja pädevusi;
- 3) austab demokraatiat ja inimõigusi, teab oma õigusi ja kohustusi, järgib seadusi, üldinimlike väärtusi ja üldtunnustatud käitumisnorme, kujundab oma arvamuse ning on vastutustundlik ja aktiivne ühiskonnaliige, on lojaalne Eesti riigile;
- 4) valdab infootsimise meetodeid, hindab kriitiliselt allikate usaldusväärsust ja teabe sisu; väärtustab teaduspõhist maailmapilti ja kujundab enda seisukoha;
- 5) aktsepteerib inimeste individuaalseid erinevusi, kultuurilist ja maailmavaatelist mitmekesisust, suhtub neisse sallivalt, kui need pole inimväärikust alandavad või inimsusevastased;
- 6) tunnetab oma rolli Eesti kultuuripärandi hoidja ja kandjana, väärtustab inimkonna kultuuripärandit ja aktsepteerib kultuurierinevusi;
- 7) hoolib endast ja teistest, järgib tervislikke eluviise, käitub turvaliselt enda ja teiste inimeste suhtes, hoiab keskkonda, on teadlik tarbija.

Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides ennast tundma, vastutustundlikult oma suhteid kujundama, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimeseõpetuses käsitletakse inimest ja tema sotsiaalset keskkonda tervikuna. Väärtuskasvatus ja hoiakute kujundamine toimub üksteist mõistvas õhkkonnas ning on suunatud õpilaste positiivse mõtlemise arendamisele oma arengu- ja toimetulekuvõimaluste üle. Soodne sotsiaalne õppekeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupära ja isiklike seisukohtade austamisele, võimaluste tagamisele vabaks arvamuse avaldamiseks, initsiatiivi võtmiseks, osalemiseks ja tegutsemiseks nii üksi kui ka koos teistega. Põhikooli kolme kooliastme jooksul muutuvad õpetegevused järk-järgult lihtsamatest keerukamateks, kuid need peavad igal etapil olema õpilasele mõistetavad ja tähenduslikud ning toetama arusaama õpitava vajalikkusest. Inimeseõpetus on kontsentriiline õppeaine, mille võtmeteemasid käsitletakse igal kooliastmel, arvestades õpilaste arengulisi iseärasusi. Teemasid võib käsitleda nii järjestikustena kui ka

lõimitult, et saavutada teadmiste, oskuste ja väärtuste põhised õpitulemused. Õpitavat seostatakse võimalikult palju igapäevaeluga ning õppes kasutatakse aktiivõppemeetodeid.

Esimeses kooliastmes lähtuvad inimeseõpetuse teemad õpilase minast, tema huvidest, omadustest ja igapäevaelu olukordadest, mis on seotud pere, sõprade, tervise ja käitumisnormidega. Eesmärk on, et laps oskaks märgata, mõista ja selgitada enda ja oma eluga otseselt seotud küsimusi. Samuti käsitletakse selles kooliastmes ühiskonnaõpetuse algetemasid, nagu Eesti Vabariik, kodukoht, reeglid ning lapse õigused ja kohustused. Teises kooliastmes laieneb mina-käsitus ning fookusesse tõusevad eakaaslaste mõju ja selles vanuses olulised sotsiaalsed suhted. Arendatakse sotsiaalseid oskusi, sealhulgas kehtestavat käitumist olukordades, kus esineb riskikäitumist. Eneseteadvuse ja iseseisvuse kasvades muutuvad oluliseks tervise ja tervislike valikute teemad, nagu toitumine ja kehaline aktiivsus. Kolmandas kooliastmes omandavad inimeseõpetuse teemad varasemast tugevama psühholoogilise mõõtme, keskendudes mina-käsitlusele ja suhetele. III kooliastmega lõpeb kohustuslik kooliharidus, inimeseõpetuse teemade käsitlemisega valmistatakse õpilast ette ennast ja maailma mõistma ning erinevates olukordades toime tulema. Kui teises kooliastmes käsitletakse soolist arengut põgusalt, siis kolmandas kooliastmes pakutakse põhjalikumat seksuaalkasvatust. Tervise, suhete ja riskikäitumise teemad jätkuvad süvendatult, aidates noorel mõista ühiskonnas toimuvaid protsesse ja nende mõju tema valikutele, tervisele ja toimetulekule.

Ajaloo õppimise käigus omandavad õpilased pädevused, mis on vajalikud oma elu korraldamiseks ajalooteadvuse toel ning ühiskonnale omases ajaloolises kultuuris. Ajalooõpetus toetab ajaloolise mõtlemise kujunemist, mis tähendab suutlikkust märgata ajaloos tähenduslikkust, kasutada esmaallikaid tõendusmaterjalina, mõista muutusi ja järjepidevust, analüüsida põhjust ja tagajärgi, tajuda ajaloolist konteksti ning hinnata ajalooliste tõlgenduste eetilist mõõdet. Ajalooõpetust alustatakse sissejuhatavate teemadega, mis loovad huvi ja tähenduslikkuse. Põhikooli ajalooõpetus on kronoloogilis-temaatiline: õpitakse muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo teemasid. Eesti ajalugu käsitletakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse, kuid Eesti ajaloo teemad käsitletakse põhjalikult ja süsteemselt, tuues paralleele maailma ajalooaga. Käsitlus liigub lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloost, et luua isiklik seos käsitletavate teemade ja paikadega. Kolmandas kooliastmes on eraldi oluline koht Vormsi ajaloo käsitlemisel.

Ajalooõpetusel on kronoloogiline, poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja ideede dimensioon. Põhikoolis rõhutatakse õpilasele jõukohast, inimesekeskset ajalookäsitlust, kus eluolu ja kultuur on esiplaanil. Maailma ajalugu käsitletakse valitud teemade kaudu, mille eesmärk ei ole kõigi ajalooperioodide täielik ülevaade, vaid seoste loomine mineviku ja tänapäeva vahel. Kujundatakse arusaam, et minevikuta on keeruline mõista nüüdisaja sündmusi, näiteks kriisikollete olemust, Eesti ajaloo sõlmküsimusi, iseseisvuse ja selle kaitsmise tähendust ning võõrvallutuste mõju eri perioodidel. Õpilasi suunatakse väärtustama kohalikku

kultuuripärandit, inimeste iseotsustamise õigust ja vabadust, analüüsima eetilisi valikuid ning mõistma hukka agressiooni, okupatsiooni ja inimsusevastased kuriteod. Õpilaste maailmapilti rikastab ainetevaheline lõiming ning lähedaste teemade käsitlemine erinevatest aspektidest, mis aitab luua terviklikuma arusaama nii minevikust kui ka tänapäevast. Ajalooõpetuse kaudu laiendatakse teadmisi, omandatakse ajaloolist sõnavara ja kujundatakse erinevaid oskusi:

- 1) oskus orienteeruda ajas ning analüüsida ajaloolise keskkonna kujunemist;
- 2) ajaloomõistete tundmine ja kontekstis kasutamise oskus;
- 3) ajaloo kohta küsimuste esitamise ning neile vastamise oskus;
- 4) funktsionaalne kirjaoskus, kriitilise mõtlemine oskus, arutlusoskus, järelduste tegemise ja seoste loomise ning oma seisukoha kujundamise ja põhjendamise oskus;
- 5) empaatia, oskus asetada end kellegi teise olukorda ajastut arvestades; koostöö- ja konfliktilahendusoskus;
- 6) allikaanalüüs ja ajalookaardiga töötamise oskus, erinevatest teabeallikatest info leidmise, kasutamise ja hindamise oskus, suulise ja kirjaliku eneseväljenduse ning IT-vahendite kasutamise oskus.

Oskuste kujundamine ajalooõpetuses on pidev protsess ning seda tehakse erinevate õppeteemade ja õppemeetodite kaudu. Oskuste saavutatuse taset kirjeldatakse ajaloo õpetamise eesmärkidena kooliastmeti. Ajalootundides tutvustatakse õpilastele erinevaid ajalookäsitusi ja avatakse nende kujunemise tagamaid. Mõistmaks, et ajalookirjutamine sõltub ajast ja ajalooürija seisukohast, tuleb kujundada kriitilist suhtumist erinevatesse mõtteviisidesse ning võrrelda ajaloosündmuste ja -nähtuste käsitlemist erinevates allikates. Sissejuhatava ajalooõpetuse kaudu tehakse tutvust minevikuga õpilasele tähenduslikus ja arusaadavas vormis, äratatakse õpilaste huvi mineviku vastu, õpitakse märkama ja ära tundma minevikujälgi – ajalooallikaid – ja mõistma, et ajalugu ongi meie kõigi ühine lugu. Alustatakse ajas orienteerumise oskuse kujundamisega, nn suure pildi loomisega, mida pidevalt uute teadmistega täiendatakse. See aitab õpilastel paigutada oma ajalooteadmised korrastatult konteksti, ajaloolisesse aega, näha oleviku seoseid mineviku ja tulevikuga, näha ja hinnata minevikku ajalooliselt oma ajastu kontekstis. Seejärel õpitakse mõistma, et jutustus minevikust on kellegi tõlgendus, mitte mineviku täpne kirjeldus. Õpitakse küsima, kas erinevad vaatenurgad ja arusaamad on olemasoleva tõendusmaterjali ja senise uurimisseisu alusel võrdselt asjakohased. Ajalooõpetus peab olema avatud muutuste raamistik, erinevaid narratiive toetav, mis vastab erinevatele küsimustele ja kohaneb uute eeldustega. Õpilased õpivad mõistma, et erinevast positsioonist vaadates võib minevikku tõlgendada erinevalt, õpivad eristama propagandistlikke tõlgendusi ja mõistavad, et kõik allikad ei ole võrdselt usaldusväärsed ning kõik tõlgendused ei ole asjakohased. Püsivalt tuleb pöörata tähelepanu õpioskuste arendamisele. Ainekava annab õpetajale vabaduse otsustada teemade käsitlemise sügavuse üle.

Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Tähtsal kohal on

igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste kujunemine, mis aitab õpilasel ühiskonnas toime tulla. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi.

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste sotsiaalse kompetentsuse kujunemises. ja see aitab õpilasel arendada ettevõtlikkust ning kujuneda ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks. Ühiskonnaõpetuse tunnis omandatud teadmised, oskused ja hoiakud seostuvad tihedalt teistes õppeainetes (ajaloos, geograafias, inimeseõpetuses jt) õpituga, olles aluseks elukestvatele õppele. Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majanduse, poliitika ja õigusega), ent ka suhteid erinevate sotsiaalsete rühmadega. Kodanikuna mõistetakse demokraatliku ühiskonna liiget, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega, lähtudes oma huvidest ja võimalustest. Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises, sh ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, vabadus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonda, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikide maailma riikide elatustase ei ole võrdne ja maailmas on palju vaesust ning paljude inimeste materiaalne heaolu on võimalikuks saanud looduse ja tuleviku arvelt jne.

I kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavva. II ja III kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi aiena. II kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade kooseksisteerimisele. Käsitelu keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht. III kooliastmes käsitletakse riiklike institutsioonide funktsioone ja toimimispõhimõtteid. Riigivalitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone. Oluline on pöörata tähelepanu kodanikuõigustele ning poliitika avaldumisele igapäevaelus.

Majandusteemade käsitlemine III kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele. Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult. Õppeprotsessis on oluline koht uurimuslikel õpivõtetel, mille toel omandavad õpilased probleemide seadmise, hüpoteeside sõnastamise, töö kavandamise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, esitades materjale nii suuliselt kui ka kirjalikult ning kasutades näitlikustamiseks mitmesuguseid visuaalseid vorme ja võimaluse korral rakendatakse seda praktikas, nt demokraatia koolis, kodanikualgatus, vabatahtlik tegevus kodukohas jm. Aktiivseks kodanikuks olemine tähendab kodanike kaasatust laiemalt, mitte ainult hääletamist valimistel. See avardab

ka ühiskonnaõpetuse praktilise õppe võimalusi noorte jaoks, kes pole veel hääleõiguslikud (nt õpilaste võimekuse piires koolielu korraldamises, tarbijahariduses, kodanikualgatuses).

Õppes kasutatakse tehnoloogilisi vahendeid, sh IKT võimalusi.

## 1.2 Ainetundide jaotus, lõiming ja läbivad teemad

Ainevaldkonda kuulub kolm õppainet, mille taotletavate õpitulemuste saavutamiseks on arvestuslikud nädalatunnid kooliastmeti järgmised:

Õppeaine	I kooliaste				II kooliaste				III kooliaste			
	<i>kokku</i>	1.	2.	3.	<i>kokku</i>	4.	5.	6.	<i>kokku</i>	7.	8.	9.
<b>Inimeseõpetus</b>	2		1	1	2		1	1	2	1	1	
<b>Ajalugu</b>					3		1+1*	2	6	1	2	2
<b>Ühiskonnaõpetus</b>					1			1	2		1	1

\*Tavapärasest erinev tundide jaotus võib olla juhul, kui kooliastme sees teemablokke ümber tõstetakse, et tagada optimaalsem klasside liitmine ja teemade sidumine.

Sotsiaalainetes käsitletakse inimese ja ühiskonna toimimist minevikus ning tänapäeval. Sotsiaalainete vahendusel kujundatakse õpilastes oskusi näha ühiskonna arengus põhjusetagajärje seoseid ning teha teadlikke valikuid, lähtudes ühiskonnas kehtivatest väärtustest ja moraalinormidest. Õppe vältel kujundatakse õpilastes tahet toimida kõlbelise ja vastutustundliku ühiskonnaliikme ning isiksusena Sotsiaalainete pädevusega taotletakse toimetulekut iseendaga, lähikonnas ning ühiskonnas. Kodanikuks olemist määratletakse kui võimet tegutseda vastutustundliku kodanikuna ja osaleda ühiskonnaelus. Sotsiaalse pädevuse ruumilisele haardele lisandub ajaline/ajalooline mõõde. Õppe korraldamisel lähtutakse Eesti riikliku iseseisvuse tunnustamisest, eesti kultuuri traditsioonide, Euroopa ning maailma kultuuri ja teaduse põhisaavutuste väärtustamisest ning riikliku õppekava üldosas sätestatud põhimõtetest.

Ajalugu õppides omandavad õpilased kultuuriruumis orienteerumiseks olulisi teadmisi oma kodukoha ja maailma minevikust ning kultuuripärandist. Aine vahendusel suunatakse õpilane teadvustama, analüüsima ja kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende omavahelisi seoseid ja seoseid tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajaloõpetus kujundab oskust mõista minevikunähtuste mõjul toimuvat arengut.

Inimeseõpetus lõimib õppesisu kõigis kooliastmetes, toetades õpilase toimetulekut eakaaslaste hulgas, peres, kogukonnas ja ühiskonnas. Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides tundma ennast, kujundama vastutustundlikult oma suhteid, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimeseõpetuse

kaudu kujundatakse esmased teadmised ja hoiakud sotsiaalsest võrdsusest, võrdväarsusest ning naiste ja meeste võrdõiguslikkusest.

Ühiskonnaõpetuses omandavad õpilased teadmised, oskused ja hoiakud ühiskonnas toimimiseks ning vastutustundlike otsuste tegemiseks. Õppeaine üldeesmärk on luua eeldused aktiivse kodaniku kujunemiseks ja ühiskonna sidususe tugevdamiseks.

Kõik sotsiaalvaldkonna ained on toeks, et õpilasel areneks suutlikkus analüüsida oma käitumist ja selle tagajärgi, sobival viisil oma tundeid väljendada, aktsepteerida inimeste erinevusi ning arvestada neid suheldes; ennast kehtestada, seista vastu ebaõiglusele viisil, mis ei kahjusta enda ega teiste huve ega vajadusi. Sotsiaalvaldkonna õppeainete kaudu õpitakse tundma ning järgima ühiskondlikke väärtusi, norme ja reegleid, omandatakse teadmisi, oskusi ja hoiakuid sotsiaalselt aktsepteeritud käitumisest ning inimeste vastastikustest suhetest, mis aitavad kaasa tõhusale kohanemisele ja toimetulekule perekonnas, eakaaslaste hulgas, kogukonnas ning ühiskonnas. Omandatakse teadmisi majandusest, tööturust, maksundusest, õpitakse tegema otsuseid rahatargalt ja vastutustundlikult. Sotsiaalainete kaudu kujundatakse alus maailmavaatelse mitmekesisusega arvestamiseks ning valmisolek dialoogiks erineva maailmavaate esindajatega.

Sotsiaalainete õppeteemad kujundavad õpilastes valmisolekut märgata ühiskonnas esinevat ebavõrdsust ning panustada võrdõiguslikkuse, sealhulgas soolise võrdõiguslikkuse edendamisse. Lõiming teiste õppevaldkondadega toetab õpilase kujunemist terviklikuks isiksuseks, kes väärtustab ennast ja teisi, arvestab kaasinimestega ning mõistab ühiskonnas toimuvaid protsesse. Keel ja kirjandus, sh võõrkeeled, arendavad oskust väljendada end selgelt nii suuliselt kui kirjalikult, mõista erinevaid tekste, hinnata teavet kriitiliselt ning kasutada täpseid keelevahendeid ja ainealast sõnavara. Sotsiaalainete kaudu avardatakse teadmisi kultuurilisest mitmekesisusest, sealhulgas Vormsi kultuurist, ning suunatakse õpilasi märkama ja väärtustama erinevaid traditsioone ja suhtluskeskkondi. Matemaatika toetab ühiskonna mõistmiseks vajalikke oskusi, nagu ajaarvamine, ressursside planeerimine, matemaatiline kirjaoskus ning arvandmete tõlgendamine graafikute ja tabelite abil, samuti loogiline arutlemine ja probleemide lahendamine. Loodusained aitavad mõista looduskeskkonna ja geograafilise asendi mõju inimühiskonnale, rahvastikuprotsesse, majandusressursse ning üleilmseid keskkonnaprobleeme, rõhutades jätkusuutliku ja vastutustundliku eluviisi tähtsust. Tehnoloogiaõpe kujundab oskust hinnata tehnoloogia kasutamise võimalusi ja ohte ning rakendada nüüdisaegseid tehnoloogilisi lahendusi eetilisel, säästlikul ja ohutusnõudeid järgides. Kunstiained avavad Eesti, Euroopa ja maailma kultuuripärandi, esteetiliste arusaamade kujunemise ning loomingulise eneseväljenduse võimalused, pöörates tähelepanu ka rahvakultuurile, sh Vormsi traditsioonidele. Kehaline kasvatus toetab arusaamist kehalise aktiivsuse olulisusest tervisliku eluviisi osana ning kujundab sallivat ja koostöist suhtumist kaaslastesse.

Kõigi sotsiaalvaldkonna õppeainete seisukohalt on oluline koostööoskus ja rühmatöö. Õpilane omandab õppimise käigus tõhusad oskused ja valmisoleku sekkuda ühiskonnaellu ning olla edukas nii elukestvas õppes kui ka tööturul. Õppesisu valib aineõpetaja, lähtudes kooliastmeti kirjeldatud teadmistest, oskustest ja hoiakutest ning üld- ja valdkonnapädevustest, et tagada õpitulemuste saavutatavus. Sotsiaalvaldkonna õppeained toetavad kõigi riikliku õppekava üldosas kirjeldatud üldpädevuste arengut.

Õppeainete kaudu kujundatakse kultuuri- ja väärtuspädevust, mida toetavad kõik valdkonna ained erinevate rõhuasetuste kaudu. Enesemääratluspädevuse kujundamisel aidatakse õpilasel mõista ja hinnata iseennast, teadvustada oma tugevusi ja nõrkusi, arendada positiivset suhtumist endasse ja teistesse, järgida tervislikke eluviise ning lahendada suhtlemisprobleeme turvaliselt ja tõhusalt. Õpipädevuse arendamisel omandab õpilane oskuse organiseerida oma õpikeskkonda, hankida õppimiseks vajalikke vahendeid ja teavet, planeerida oma õppimist ning rakendada õpitut erinevates olukordades. Tagasiside ja õppetegevuse kaudu kujuneb eneseanalüüsi oskus, mis toetab edasise õpitee kavandamist.

Suhtluspädevuse kujundamisel õpitakse ennast selgelt ja asjakohaselt väljendama erinevates suhtlusolukordades, mõistma teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust, kirjutama eri liiki tekste sobiva stiili ja keelevahenditega ning väärtustama õigekeelsust ja väljendusrikast keelt. Sotsiaalse ja kodanikupädevuse kujundamisel arendatakse koostööoskust, vastastikust abistamist ning erinevate võimete ja oskuste aktsepteerimist ja rakendamist ühiste ülesannete lahendamisel.

Matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiapädevuse kujundamisel õpitakse kasutama matemaatilist keelt, sümboleid ja meetodeid igapäevaelus ning tegema tõenduspõhiseid otsuseid. Samuti omandatakse andmete töötlemise, mõõtmise, võrdlemise, liigitamise ja süstematiseerimise oskusi ning tehnoloogiliste vahendite eesmärgipärast kasutamist. Ettevõtlikkuspädevuse kujundamisel õpitakse märkama probleeme ja võimalusi, seadma eesmäärke, genereerima ideid ja neid ellu viima, tegema koostööd, olema paindlik, võtma arukaid riske ning tulema toime ebakindlusega. Digipädevuse kujundamisel pööratakse tähelepanu digimaailma võimalustele ja ohtudele, eetilistele valikutele ning digitaalsele sisuloomele.

Üldpädevuste saavutamist toetab õppeainete eesmärgipärane lõimimine teiste valdkondadega ning läbivate teemade tähenduslik käsitlemine. Läbivate teemadena rakendatakse elukestvat õpet ja karjääri planeerimist, toetades õpilase kujunemist inimeseks, kes on valmis õppima kogu elu ja tegema teadlikke karjäärivalikuid. Keskkonna ja jätkusuutliku arengu teema raames kujundatakse vastutustundlikku ja keskkonnateadlikku hoiakut. Kodanikualgatuse ja ettevõtlikkuse teema toetab õpilase kujunemist aktiivseks ja vastutustundlikuks

ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja osaleb otsustusprotsessides.

Kultuurilise identiteedi teema kaudu kujuneb arusaam kultuuri rollist inimeste mõtte- ja käitumislaidi kujundajana ning kultuuride mitmekesisusest. Teabekeskonna teema aitab õpilasel muutuda infoteadlikuks, kriitiliselt mõtlevaks ja eesmärgipäraselt tegutsevaks inimeseks. Tehnoloogia ja innovatsiooni teema toetab kohanemisvõimet ja oskust kasutada kaasaegseid tehnoloogiaid. Tervise ja ohutuse teema aitab kujuneda vaimselt, emotsionaalselt ja füüsiliselt terveks ning turvaliselt käituvaks ühiskonnaliikmeks. Väärtuste ja kõlbluse teema toetab õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes tunneb ja järgib rahvusvaheliselt tunnustatud väärtusi ning sekkub vajaduse korral nende rikkumise korral. Kõigi nende eesmärkide saavutamiseks on oluline süsteemne ja järjepidev koostöö aineõpetajate vahel. Üldpädevuste kujundamise ning läbivate teemade käsitlemise ja lõimimise põhimõtted määratakse kooli õppekava üldosas ning täpsustatakse valdkonnakavas.

### **1.3 Ainevaldkondlikud hindamise erisused**

Hindamine on õppeprotsessi osa, mille kaudu toetatakse õpilase õppimist ja arengut. Hindamisel saadakse ülevaade õpitulemuste saavutatuselt ja õpilase individuaalsest arengust ning toetatakse selle kaudu õpilase kujunemist positiivse minapildi ja adekvaatse enesehinnanguga ennastjuhtivaks õppijaks. Hindamise tulemusena/abil saab õpilane tagasisidet oma edenemise kohta õppimisel ja õpistrateegiate valikuteks. Õpetaja saab teavet oma õpetamise tulemuslikkuse kohta ning sisendit nii õpetegevuse kui ka iseenda pädevuste arendamiseks.

Hindamise alus on valdkonna ainekavades kirjeldatud õpitulemused kooliastmete kaupa. Hindamisega toetatakse kooliastme lõpuks taotletavate teadmiste ja oskuste omandamist, hoiakute kujunemist ning valdkonnapädevuse saavutamist. Ainealaste teadmiste ja oskuste kõrval antakse tagasisidet ka üldpädevuste arengu ning väärtushoiakute ja -hinnangute kujunemise kohta. Hoiakute kujunemisele antakse tagasisidet suunavate ja toetavate sõnaliste hinnangute abil. Selleks rakendatakse nii diagnostilist, kujundavat kui ka kokkuvõtvat hindamist, mida esitatakse nii sõnaliste hinnangute kui ka numbriliste hinnatena. Diagnostilise hindamise käigus selgitatakse väljaskuste ja hoiakute hindamise võimaldamiseks kasutatakse mitmekesiseid hindamisviise ja -vorme. Hindamisvahendi ja -viisi valik sõltub püstitatud õppe-eesmärkidest ja eeldatavast õpitulemusest. Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanust, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla.

Alates esimesest kooliastmest kaasatakse õpilane aktiivselt hindamisprotsessi nii oma töö kui ka kaasõpilaste tööde tagasisidestamisel. Õpilasele tehakse õppeprotsessi alguses selgeks, mida ja millal hinnatakse, milliseid hindamisvahendeid kasutatakse ning millised on hindamise

kriteeriumid. Õpilast suunatakse kogu õppeprotsessi vältel analüüsima oma õppimist ja püstitatud eesmärkide saavutamist ning reflekteerima oma arengut.

Arutluste, juhtumianalüüside ja loominguliste tööde puhul hinnatakse õpilase arvamuste ja seisukohtade argumenteeritust, seostatust ja veenvust. Minevikusündmuse, ühiskonnas või maailmas toimuvaid nähtusi käsitlevate seisukohtade puhul antakse õpilasele sõnalist kirjeldavat tagasisidet. Praktiliste ja loominguliste ülesannete hindamisel vaadeldakse nii tööprotsessi kulgu kui ka lõpptulemust. Kirjalike tööde puhul hinnatakse eelkõige sisu, kuid tähelepanu pööratakse ka keelekasutusele, sealhulgas erialaste terminite, isiku-, riigi- ja kohanimede ning rahvusvaheliselt aktsepteeritud lühendite korrektsusele ja õigekirjale. Neid aspekte arvestatakse vastavalt ülesande eesmärgile ja kokkulepitud hindamiskriteeriumidele. Erineva keerukusastmega teadmiste ja oskuste hindamisel vaadeldakse kirjutise vastavust teemale, ajastu- ja teemakohaste faktide tundmist, võrdlemise, seoste loomise ja järelduste tegemise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud argumentide toel. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse oskust leida allikast olulist teavet, seda tõlgendada, võrrelda, kommenteerida ning hinnata allika usaldusväarsust.

Arutluste hindamisel kasutatakse saadud infot õpilaste eelteadmiste, oskuste, hoiakute, ainealaste väärarusaamade ja spetsiifiliste õpiraskuste väljaselgitamiseks, et kavandada edasist õpetamist ja õppimist. Õppeprotsessi käigus rakendatakse kujundavat hindamist, mille kaudu saab õpilane suulist ja kirjalikku tagasisidet oma õpitulemuste saavutamise taseme, tugevuste ja arenguvõimaluste kohta. Kokkuvõttev hindamine toimub üldjuhul õppeperioodi või mahuka õppeteema lõpus, et kontrollida nii õppetöös püstitatud eesmärkide kui ka riikliku õppekavaga sätestatud õpitulemuste saavutamist. Õppeteema kokkuvõttev hinne võib kujuneda õppeperioodi jooksul toimunud erinevate hindamiste tulemusena, kusjuures hinnetel võib töö mahust ja iseloomust sõltuvalt olla erinev kaal.

Ajaloos hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi tähtsamate ajaloosündmuste ja -nähtuste analüüsi nõudvate ülesannete kaudu.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi ning nende seostamise oskust. Õpilase hoiakuid ja väärtushinnanguid mõõdetakse ja tagasisidestatakse vaatluse, õpilase antud hinnangute ja otsustuste ning juhtumianalüüsi alusel.

Ühiskonnaõpetuses hinnatakse arutlusoskust, erinevate allikate, sh õigustekstide tõlgendamist ja analüüsi, ühiskondlike probleemide analüüsi ja oma seisukoha kujundamise ning selle põhjendamise oskust; aga ka kodanikuvalmidust ja -vastutust ühistegevuses osalemise, ühiskonnaliikmele kohustuslike toimingute, sh vajalike dokumentide täitmise oskuse jt eakohaste ülesannete kaudu. Väitluses hinnatakse oskust kuulata aktiivselt teise poole väiteid ning oskust esitatud väidetele tõenduspõhiste argumentidega vastata.

Hindamisel lähtutakse vastavatest põhikooli riikliku õppekava üldosa sätetest, hindamise nõuded ja korraldus, sh mittedirigeeritud hindamise kasutamine ja mujal õpitu arvestamine täpsustatakse kooli õppekavas.

#### **1.4 Õppetegevuse kavandamise ja korraldamise põhimõtted**

Õppetegevus on õppijakeskne, toetab õpimotivatsiooni hoidmist ja õpilaste kujunemist aktiivseteks ja iseseisvateks õppijateks ning loovaiks ja kriitiliselt mõtlevateks ühiskonnaliikmeteks, kes suudavad teha valikuid ja võtta vastutust oma õppimise eest. Põhikoolis õppetegevust kavandades ja korraldades teevad õpetajad koostööd, seejuures:

- 1) lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, valdkonnapädevusest, kooliastme lõpuks taotletavatest teadmistest, oskustest ja hoiakutest ning õpitulemustest ja kooli õppekavas sätestatud õppesisust, kooliastmete õppe ja kasvatuse rõhuasetustest ning lõimingust teiste õppeainete ja läbivate teemadega;
- 2) arvestatakse didaktika nüüdisaegsete käsitluste ja ainevaldkonnas toimunud arenguga, võetakse arvesse kohalikku eripära ning muutusi ühiskonnas;
- 3) taotletakse, et õpilase õpikoormus (sh kodutööde maht) oleks mõõdukas, jaotuks õppeaasta ulatuses ühtlaselt ning jätkaks piisavalt aega puhkuseks ja huvitegevusteks;
- 4) arvestatakse õpilaste eelteadmisi, huvisid, individuaalseid eripärasid ja võimeid, kasutatakse diferentseeritud ja sobivat pingutust nõudvaid ülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud ja õpilasele tähenduslikku käsitlust, reageeritakse õpi- ja eluraskustele, pakutakse õpiabi ja tuge õpivalikutes;
- 5) võimaldatakse nii individuaalset, paaris- kui ka rühmas õpet, kujundatakse õpiharjumusi ja -oskusi, suunatakse tegema valikuid;
- 6) kaasatakse õpilasi õppetegevuste kavandamisse, võetakse aega eesmärkide ja taotletavate õpitulemuste saavutamise viiside ja hindamiskriteeriumide läbiarutamiseks ning refleksiooniks;
- 7) rakendatakse uurivat õpet ja kasutatakse mitmekesiseid ja kombineeritud õppemeetodeid ning aktiivsust, loovust, koostööd ja tagasisidet soodustavaid õppetegevusi, laiendatakse õpilaste teadmisi, arendatakse oskusi ja kujundatakse hoiakuid;
- 8) rakendatakse ja kasutatakse info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatel põhinevaid õppekeskkondi, õppematerjale ja -vahendeid;
- 9) võimaldatakse siduda õpet koolivälise eluga, et kogu ainekäsitus oleks võimalikult elulähedane, õpilasele eakohane ja tähenduslik.

Õppetegevuse kaudu laiendatakse ainevaldkonna teadmisi ja kujundatakse oskusi. Ajalooõpetus on valdavalt uurimispõhine, kasutatakse esmaseid ja teiseseid allikaid. Kõikides sotsiaalainetes tuleb lisaks põhiteemadele käsitleda ka ühiskonnas asetleidvaid muutusi ning kasutada õppe ilmetamiseks näiteid ümbritsevast elust.

## 1.5 Õpikeskkonna kujundamise põhimõtted

Õppimist toetav õppekeskkond kujundatakse viisil, kus luuakse kultuuritundlik, üksteist austav, kaasav, vastastikku hooliv ja toetav, turvaline, kiusamis- ja vägivallavaba õppekeskkond, mis rajaneb usalduslikel suhetel, sõbralikkusel ja heatahtlikkusel ning kus märgatakse ja tunnustatakse õpilase pingutusi ja õpiedu. Aktsepteeritakse erinevate seisukohtade olemasolu, arutletakse nende üle ning hinnatakse neid, lähtudes allikatest, tõenduspõhistest faktidest ning demokraatliku ühiskonna aluspõhimõtetest. Kool võimaldab viia õpet läbi ruumis, kus on:

- 1) mööbli ümberpaigutamise võimalus liikumist eeldavateks tegevusteks nagu rühmatööd, dramatiseeringud, rolli- ja õppemängud;
- 2) internetiühendus nii õpetajal kui ka õpilastel, digitehnoloogia ning audiovisuaalsete esitluste ja videoühenduse kasutamise võimalused.

Kool võimaldab korraldada õpet väljaspool klassiruumi, nt mäluasutuses või ametiasutuses; kasutada ainekava eesmärke toetavaid õppematerjale ja -vahendeid; õppekäike ja kohtumisi erinevate valdkondade esindajatega.

## **2. Ainekava “Sotsiaalained” (inimeseõpetus, ajalugu, ühiskonnaõpetus)**

### **2.1 I kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud**

Õpilane:

- 1) Näitab Eesti Vabariigi ja oma kodukoha asukohta kaardil, tunneb Eesti ja kodukoha sümbolikat, olulisi inimesi ja paiku.
- 2) Väärtustab enda ja kaaslaste huvisid ning positiivset suhtumist iseendasse.
- 3) Mõistab õppimise tähtsust igapäevaelus hakkama saamisel ja tuleviku kavandamisel.
- 4) Teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused.
- 5) Mõistab üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust.
- 6) Tunneb liiklusreegleid.
- 7) Teab erinevaid teabeallikaid, oskab leida infot ja teab, mille põhjal hinnata infoallikate usaldusväärsust.
- 8) Märkab inimeste erinevaid omadusi ja arvamusi.
- 9) Mõistab sõpruse ja koostöö väärtust ning üksteise eest hoolitsemise ja abistamise vajadust.
- 10) Teab, mis on vägivald. Mõistab, et vägivald ei ole lubatud ja oskab vajaduse korral abi leida.
- 11) Teab eesti rahvakombeid ja mõistab enda rolli kommete ja tavade hoidja ja kandjana.
- 12) Suhtub sallivalt Eestis elavate inimeste keelelistesse ja kultuurilistesse erinevustesse.
- 13) Oskab oma tervist hoida.
- 14) Teab tervist ohustavaid tegureid, tunneb ära ja oskab hoiduda või keelduda tervist ohustavatest olukordadest.
- 15) Oskab planeerida oma tegevusi ja väärtustab aktiivset vaba aja veetmist.
- 16) Oskab kasutada lihtsamaid esmaabivõtteid ja kutsuda vajaduse korral abi.
- 17) Teab raha teenimise, hoidmise ja kasutamise võimalusi, käitub teadliku ja säästliku tarbijana.
- 18) Mõistab keskkonna hoidmise tähtsust ja enda võimalusi selles.

### **Õpitulemused**

#### **Inimeseõpetus**

Õpilane:

- 1) leiab kaardilt Eesti ja kodukoha;
- 2) tunneb ära, kirjeldab ja kujutab kodukoha ja Eesti Vabariigi sümbolikat;
- 3) nimetab Eesti Vabariigi pealinna ja sünnipäeva;
- 4) teab, kes on Eesti Vabariigi president;

- 5) teab ja tutvustab oma kodukoha olulisi inimesi ja paiku;
- 6) kirjeldab enda huvisid ja tegevusi;
- 7) põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda;
- 8) toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus hakkama saada;
- 9) sõnastab enda õppimise eesmärgid ja seostab neid enda huvidega;
- 10) seostab igapäeva valikuid tulevikueesmärkidega;
- 11) nimetab inimeste õigusi ja nendega kaasnevat kohustusi;
- 12) kirjeldab enda ja pereliikmete ülesandeid kodus, toob näiteid üksteise abistamisest ja pereliikmetega arvestamisest;
- 13) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas;
- 14) toob näiteid käitumisnormidest ja seadustest, mida tal tuleb järgida;
- 15) põhjendab käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust;
- 16) demonstreerib õpitu olukorras üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste täitmist;
- 17) tunneb liikluses turvalisust tagavaid märke ja tähistusi;
- 18) kirjeldab ja demonstreerib turvalisust tagavate liiklusreeglite järgimist;
- 19) märkab liiklusohutlikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning pakub lahendusi turvalisuse tagamiseks;
- 20) loetleb erinevaid teabeallikaid;
- 21) leiab infot erinevatest allikatest;
- 22) võrdleb erinevaid teabeallikaid usaldusväärsuse ja teabe sisu väärtuse poolest;
- 23) kirjeldab meediaga, sealhulgas sotsiaalmeediaga seotud võimalusi ja ohte;
- 24) selgitab ja demonstreerib kokkulepituid reegleid järgimist digivahendite abil teabe otsimisel;
- 25) teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi;
- 26) selgitab sõpruse, koostöö, üksteise eest hoolitsemise ja üksteise abistamise vajalikkust;
- 27) teab, et vägivaldal on eri vormid;
- 28) selgitab, mida vägivaldne käitumine võib endaga kaasa tuua;
- 29) teab abi saamise võimalusi inimväärlikust alandava käitumise puhul, sh kiusamine ja vägivald;
- 30) demonstreerib õpitu olukorras abi saamise ja abistamise võimalusi vägivalda korral;
- 31) võrdleb rahvakombeid minevikus ja tänapäeval, nt mardipäev, kadripäev, jõulud, vastlapäev, jaanipäev jt;
- 32) selgitab, kuidas õpilane saab ise olla kommete ja tavade hoidja;
- 33) toob näiteid oma klassis või kodukohas elavate inimeste tavadest ja kommetest;
- 34) nimetab mõningaid haiguste tunnuseid;
- 35) toob näited tervist hoidvast käitumisest (hügieen, karastamine, mitmekesine toit, uni ja puhkus ning kehaline aktiivsus) ja selgitab tervist hoidva käitumise vajalikkust;

- 36) toob näiteid terviseriskidest ja teab kuidas püsida terve;
- 37) planeerib oma päeva ja nädalat terviseteadlikult;
- 38) selgitab ja demonstreerib õpituatsioonis esmaabi võimalusi, nt haav, kukkumine, ninaverejooks, põletus, putukapiste;
- 39) teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi;
- 40) teab, mis on raha teenimine, säästmine, kasutamine ja laenamine;
- 41) hoiab keskkonda, selgitab keskkonna hoidmise võimalusi, nt jäätmete vähendamine ja sorteerimine, vee ja energia tarbimine.

Inimeseõpetus	
2. klass	3. klass
<p>Mina. Enda kirjeldamine, huvide ja tegevuste kaardistamine (millised võimalused on nendega saarel tegelemiseks). Positiivne suhtumine endasse. Sallivus. Tervislik eluviis - sportimisvõimalused Vormsil, aktiivsed tegevused looduses. Abi saamise võimalused. Enda kodu ja kodukoha kirjeldamine. Enda kodukoha inimeste ja paikadega tutvumine. Kodukoha tavade ja kommetega tutvumine. Kodukoha ümbruse ja keskkonna väärtustamine ning hoidmine.</p>	
<p>Oma tugevuste (sh tunnused, omadused ja tegevused) välja toomine. Kehalised muutused ja austus erinevate kehade ja sugude suhtes. Minu erinevused ja sarnasused teistega. Tervis. Tervise eest hoolitsemine. Tervislik eluviis: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus, kehaline aktiivsus. Keha eest hoolitsemine. Terve ja haige inimene. Vajadusel abi kutsumine. Kodu. Erinevad pered. Pereliikmete tegevus ja rollid. Hoolitsemine, abistamine, kaasamine ja pereliikmetega arvestamine. Vastutus, õigused ja kohustused peres, koolis ja lähiümbruses. Eestimaa ja kodukoht. Eesti pealinn. Eesti Vabariigi sünnipäev. Eesti president. Eesti Vabariigi riiklikud, rahvuslikud ja kodukoha sümbolid. Oma kodukoha olulised paigad ja inimesed. Eesti rahvakombed ja tavad minevikus ja tänapäeval. Kodukoha inimeste tavad ja kombed. Oma klassi tavad. Sallivus erinevustesse. Enda roll tavade ja kommete hoidja ja kandjana. Mina: aeg ja aja planeerimine. Mina ja asjade väärtus teiste väärtuste seas. Erinevad meeled oma õpitegevuse ja</p>	<p>Igaühe väärtuslikkus. Inimeste erinevused: bioloogiline ja sotsiaalne. Inimeste õigused ja kohustused. Vastutus. Laste õigused ja kohustused: peres, koolis, lähikonnas. Vaimne, füüsiline ja sotsiaalne tervis. Tervislik eluviis. Terviseriskid. Hoidumine tervist ohustavatest olukordadest. Esmaabi. Reeglid ja käitumisnormid. Seadused. Üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste järgimine. Käitumisnormide ja seaduste järgimine koolis ja lähiümbruses. Liiklusreeglid. Liiklusreeglite järgimine. Turvaline käitumine liikluses koduteel ja koduümbruses. Vägivald ja selle erinevad vormid. Vägivaldse käitumise negatiivsed tagajärjed. Abi saamise võimalused koolikiusamise ja teiste vägivaldse käitumise ilmingute korral. Sõprus ja sõpruse hoidmine. Koostöö vajalikkus. Hoolitsemine ja abistamine ning prosotsiaalse käitumise väärtustamine. Heategemine ja heategevus. Teave. Erinevad teabeallikad. Teabeallikate kasutamine. Teabeallikate usaldusväarsus. Meedia</p>

vaba aja tegevuse kavandamisel. Oma õpitegevuse eesmärkide seos oma huvide ja võimetega. Oma igapäeva valikute seos oma tuleviku eesmärkidega.

kasutusvõimalused ja ohud. Turvaline meediavahendite kasutamine. Raha. Raha teenimine, kasutamine ja laenamine. Vastutus. Oma kulutuste plaanimine. Keskkonna hoidmise võimalused säästlikul tarbimisel. Enda võimalused keskkonna hoidmisel lähiümbruses.

## 2.2 II kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

6. klassi lõpetaja:

- 1) Teab, et ühiskond mõjutab inimest tervikuna, sealhulgas ka tervisekäitumist ja suhtlemist.
- 2) Väärtustab inimeste positiivseid omadusi ning positiivset mõtlemist, mõistab inimeste individuaalseid erinevusi ja on erinevuste suhtes salliv.
- 3) Mõistab, et murdeea arengutempo on erinev, aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja keha eest hoolitsemise vajalikkust.
- 4) On loov ja ettevõtlik.
- 5) On iseseisev otsustaja, seostab otsuseid tagajärgedega. Teab, et „ei“ ütlemine on võimalus seista oma õiguste eest.
- 6) Kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust, vastutustunnet, üksteise abistamist, sõprust ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse allikatena.
- 7) Teab, millest suhtlemine koosneb, mõistab avatud suhtlemise eeliseid ja ohtusid ning järgib turvalise suhtlemise reegleid.
- 8) Mõistab, et konfliktid on osa elust, teab konfliktide võimalikke põhjusi ja tõhusaid lahendusviise, mõistab erinevate käitumisviiside tagajärgi.
- 9) Teab probleemide erinevaid lahendusviise ning mõistab koostegutsemise väärtust.
- 10) Teab, ajaloo periodiseerimise põhimõtteid ning et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline.
- 11) Teab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed. 3. Kasutab ajaloomõisteid kontekstis.
- 12) Teab näiteid kodukoha minevikust.
- 13) Teab, et Eesti ei ole alati olnud iseseisev ning teab olulisi sündmusi ja isikuid Eesti omariikluse kujunemisloos.
- 14) Mõistab, kuidas kujunes inimasustus.
- 15) Mõistab, et teadus ja tehnika on pidevas arengus ja mõjutavad inimesi ning ühiskonnaelu.
- 16) Oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ning saab aru, et erinevast rollist vaadates on maailm erinev.

- 17) Teab, et eri aegadel on ühiskonnas olnud erinevad väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis.
- 18) Teab, mis tunnused on iseloomulikud demokraatlikele ja mittedemokraatlikele ühiskonnavormidele ajaloos.
- 19) Teab, millist liiki allikatest saab mineviku kohta teavet ja milliste tunnuste järgi saab allikate usaldusväarsust hinnata.
- 20) Teab näiteid kodukoha kultuuripärandist, olulisi inimesi ja nende rolli kodukoha kultuuriloos.
- 21) Märkab ja väärtustab minevikupärandit Eestis ja mujal.
- 22) Teab, kuidas meditsiin ja inimeste teadmised tervisest on aja jooksul muutunud.
- 23) Teab näiteid, kuidas inimkond on minevikus keskkonda mõjutanud.
- 24) Teab, ajaloo periodiseerimise põhimõtteid ning et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline.
- 25) Teab, et ajaloo sündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed.
- 26) Kasutab ajaloomõisteid kontekstis.
- 27) Teab näiteid kodukoha minevikust.
- 28) Teab, et Eesti ei ole alati olnud iseseisev ning teab olulisi sündmusi ja isikuid Eesti omariikluse kujunemisloos.
- 29) Mõistab, kuidas kujunes inimasustus.
- 30) Mõistab, et teadus ja tehnika on pidevas arengus ja mõjutavad inimesi ning ühiskonnaelu.
- 31) Oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ning saab aru, et erinevast rollist vaadates on maailm erinev.
- 32) Teab, et eri aegadel on ühiskonnas olnud erinevad väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis.
- 33) Teab, mis tunnused on iseloomulikud demokraatlikele ja mittedemokraatlikele ühiskonnavormidele ajaloos.
- 34) Teab, millist liiki allikatest saab mineviku kohta teavet ja milliste tunnuste järgi saab allikate usaldusväarsust hinnata.
- 35) Teab näiteid kodukoha kultuuripärandist, olulisi inimesi ja nende rolli kodukoha kultuuriloos.
- 36) Märkab ja väärtustab minevikupärandit Eestis ja mujal.
- 37) Teab, kuidas meditsiin ja inimeste teadmised tervisest on aja jooksul muutunud.
- 38) Teab näiteid, kuidas inimkond on minevikus keskkonda mõjutanud.
- 39) Teab kodukohas tegutsevad kodanikuühendusi ja -algatusi.
- 40) Teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi.
- 41) Teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma.
- 42) Mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat.
- 43) Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti.
- 44) Eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväarsust.

- 45) Teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata.
- 46) Teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi.
- 47) Teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja.
- 48) Tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti.
- 49) Oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada.
- 50) Käitub teadliku tarbijana.

## **Õpitulemused**

### **Inimeseõpetus**

Õpilane:

- 1) teab, et meedia saab mõjutada inimeste tervisekäitumist, toob näiteid;
- 2) toob näiteid, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust;
- 3) toob näiteid, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust;
- 4) selgitab, kuidas enesehinnang kujuneb;
- 5) toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta;
- 6) selgitab enda erinevate omaduste arendamise võimalusi;
- 7) nimetab murdeas toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi;
- 8) toob esile arengulisi individuaalseid erinevusi, mõistab inimeste erivajadusi;
- 9) toob näiteid erinevast arengutempost murdeas;
- 10) selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust;
- 11) mõistab oma võimalusi algatada ettevõtmisi ja toob näiteid ettevõtlikust tegutsemisest;
- 12) seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga;
- 13) näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi;
- 14) kirjeldab, kuidas kaaslased võivad mõjutada otsustamist;
- 15) toob näiteid, milliste tagajärgedeni võivad erinevad otsused viia;
- 16) teab, et tal on õigus öelda „ei“, ja demonstreerib õpituatsioonis „ei“ ütlemist oma tervise kaitsel ja õiguste eest seismisel;
- 17) toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest;

- 18) demonstreerib õpituatsioonis sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist;
- 19) kirjeldab, millest suhtlemine koosneb;
- 20) eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid;
- 21) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas oma tundeid empaatiliselt ja suhteid tugevdavalt väljendada;
- 22) toob näiteid turvalisest suhtlemisest igapäevaelus, sh internetis ning lahendab õpituatsioonis teemakohaseid probleeme;
- 23) selgitab konflikti häid ja halbu külgi;
- 24) kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahendusviise;
- 25) eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele;
- 26) valib õpituatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi;
- 27) lahendab loovalt ja koostöiselt probleeme ja toob esile erinevate lahenduste eelised ning puudused;
- 28) toob näiteid meediaga seotud ohtudest; selgitab meedia mõju inimese käitumisele ja suhetele;
- 30) mõistab vastutust oma sõnade ja tegude eest, sh sotsiaalmeedias;
- 31) teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud, selgitab, miks peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine;
- 32) otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest tervise teemalist infot, järgides autoriõigust;
- 33) märkab ja toob esile enda ning teiste positiivseid omadusi;
- 34) teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud, ja tunneb need ära;
- 35) toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus;
- 36) selgitab tervise tähendust ja seda mõjutavaid tegureid;
- 37) seostab peamisi tervisenäitajaid inimese tervisliku seisundiga (nt unekvaliteet, stress, kehatemperatuur, pulss, kehamassiindeks);
- 38) toob näiteid, kuidas enda käitumisega ennetada haigestumist;
- 39) toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist;
- 40) toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab, kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumisest;
- 41) selgitab, miks on normid, sh liikluseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid;
- 42) demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid, teab, kust otsida vajaduse korral abi;
- 43) kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele;
- 44) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi;

## **Ajalugu**

Õpilane:

- 1) kasutab ajaarvamiseiga seotud mõisteid asjakohaselt: e.Kr., p.Kr, sajand, aastatuhat jt;
- 2) teab, et ajalooallikad jagunevad suulisteks, esemelisteks, kirjalikeks ja audiovisuaalseteks ning toob nende kohta näiteid;
- 3) iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust;
- 4) kasutab perekonnaloo uurimisel eritüübilisi allikaid;
- 5) teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele, põhjendab oma valikut;
- 6) paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi, ajaloosündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid; 7) toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus;
- 8) kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost;
- 9) kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis;
- 10) teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust;
- 11) nimetab Eesti iseseisvumisega seotud sündmusi ja isikuid;
- 12) teab mõnda inimeste ajaloolist asulat, kirjeldab selle tekkimise ja kujunemise põhjusi;
- 13) kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat; 14) toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu;
- 15) nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust;
- 16) teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi;
- 17) teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas;
- 18) nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos;
- 19) toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised;
- 20) toob näiteid ravivõtete ja tervishoiu kohta eri aegadel;
- 21) toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus.

## **Ühiskonnaõpetus**

Õpilane:

- 1) teab Läänemere-äärseid riike ja näitab neid kaardilt;
- 2) esitab positiivseid ja negatiivseid näiteid riikidevahelisest koostööst või selle puudumisest;
- 3) toob näiteid koostööst oma kogukonnas: kodanikuühendused ja -algatused, noorte organiseeritud koostöövormid;

- 4) loetleb kodukohas lahendamist vajavaid probleeme ja pakub neile lahendusi;
- 5) leiab eakohaseid võimalusi eneseteostuseks kogukonna liikmena;
- 6) nimetab inimõigusi ja selgitab nende olulisust;
- 7) nimetab lapse õigusi ja kohustusi, märkab laste õiguste rikkumist ja otsib vajaduse korral abi;
- 8) toob näiteid, kuidas inimeste õigused on seadusega kaitstud;
- 9) kaitseb seisukohta, et keegi ei ole seadustest kõrgemal;
- 10) kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist koolis, selgitades õpilasesinduse rolli koolielu kujundamisel;
- 11) osaleb oma klassi otsustusprotsessides demokraatia põhimõtteid arvestades;
- 12) leiab ja võrdleb erinevatest allikatest pärit infot;
- 13) selgitab fakti ja arvamuse erinevust, toob näiteid;
- 14) kasutab viitamist nõuetekohaselt;
- 15) tunneb ära ja toob näiteid kultuurikonfliktide ja kultuurilise diskrimineerimise kohta;
- 16) mõistab, et inimesed võivad näha maailma erinevalt;
- 17) toob näiteid erinevatest kultuurinähtustest, millega ta on kokku puutunud;
- 18) toob näiteid, milliste tunnuste põhjal saab inimene end kultuuriliselt määratleda;
- 19) toob näiteid isikut tõendavate dokumentide õigest ja valest kasutamisest;
- 20) loetleb tervise- ja turvalisuseohtusid, oskab ohu korral abi otsida;
- 21) nimetab ohtusid internetis ja selgitab, kuidas end nende eest kaitsta, käitub ohutult;
- 22) teab internetipanga ja pangakaardi kasutamisega seotud ohtusid ja käitub turvaliselt;
- 23) oskab oma aega ja tegevusi planeerida;
- 24) toob näiteid erinevatest seaduslikest rahateenimise võimalustest;
- 25) koostab eelarve etteantud piirides;
- 26) kirjeldab säästmise võimalusi igapäevaelus, toob näiteid;
- 27) selgitab näidete põhjal vajaduste, soovide ja võimaluste erinevusi.

<b>Inimeseõpetus</b>	
5. klass	6. klass
<p>Tervise olemus. Tervisenäitajad. Tervist mõjutavad tegurid. Tervisliku eluviisi komponendid. Stress. Tervislik toitumine. Toitumist mõjutavad tegurid. Kehaline aktiivsus. Murdeiga inimese elukaares. Kehalised muutused. Suhtumine kehasse ja keha eest hoolitsemine. Suguline küpsus ja soojätkamine. Turvaline ja ohutu käitumine kodus, koolis ja õues. Eakaaslaste ja meedia mõju ning iseenda vastutus. Vahendatud suhtlemine. Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused. Uimastite tarbimisega seonduvad riskid tervisele. Valikud ja vastutus seoses uimastitega. Nakkushaigused ja mittennakkushaigused. Käitumine õnnetusjuhtumite korral. Esmaabi põhimõtted. Koduapteek. Tervislik elu- ja õpikeskkond. Minu omadused ja eneseanalüüs. Enesehinnang ja usk endasse. Oskus ennast kontrollida. Väärtushinnangud. Teabe vahetamine, suhtluskaaslase tajumine ja mõjutamine. Verbaalne ja mitteverbaalne suhtlemine. Aktiivne kuulamine. Eneseavamine ja emotsioonide väljendamine. Agressiivne, alistuv, kehtestav käitumine. Üksteise aitamine ja koostöö. Sallivus ja hoolivus. Ettevõtlikkus. Inimeste erinevus, erivajadused. Eelarvamused. Sõprus, usaldus, empaatia ja vastutus. Rühma kuulumine ja kaaslaste mõju. Konflikt ja selle lahendamine. Kriitika. Otsustamine ja vastutus. Probleemi tõhusad ja ebatõhusad lahendused. Positiivne suhtumine endasse ja teistesse. Positiivne mõtlemisviis.</p>	
<b>Ajalugu</b>	
5. klass	6. klass
<p>INIMESSED AJAS. eKr, pKr , sajand, aastatuhat, ajatelg, Rooma number, araabia number. Suulised, esemelised, kirjalikud ja audiovisuaalsed allikad; muuseum, arhiiv, kroonika, legend, arheoloogia, muistis. Mälestused, intervjuud, fotod, videod, päevikud, kirjad jne. Ajatelg ajaperioodidega. Ajatelje koostamine, kus õpilane kannab ajajoonele oma eluga seotud sündmused. Koostada ajatelg ja leida internetist kuni oma praeguse vanuseni sündmuseid Eesti ja maailma ajaloost, mille kannab ajajoonele (valdkonna d majandus, kultuur, teadus, poliitika, sport jne). Kiviaeg, pronksiaeg, rauaaeg, korilus, küttimeine, Muistne vabadusvõitlus, Läti Henrik, Liivimaa kroonika, maakond, ristiusk, Lembitu. Ristiusk, kirik, (katoliku</p>	<p>VANAAEG. Esiaeg ehk muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg, lähiajalugu, eKr, pKr, sajand, aastatuhat, kümnend, araabia number, Rooma number, ajalooallikad, arheoloogia. Polis, rahvakoosolek, akropol, agora, türann, aristokraatia, demokraatia, kodanik, ori, Perikles, Kreeka-Pärsia sõjad (Maratoni lahing). Vabariik, senat, konsul, rahvakoosolek, Puunia sõjad, Hannibal, Kartaago, Caesar, leegion, kodusõda. Inimese kujunemine, kiviaeg, pronksiaeg, rauaaeg, sugukond, küttimeine ja korilus. Pulli, Kunda Lammasmägi, alepõld, kindlustatud asula, kalmed. Sumerid, linnriik, Babüloonia, Hammurapi, seaduste kogu, kiilkiri, savitahvel, tsikuraat, Ištar, Marduk, potikeder ja ratas, Gilgameš. Kalender, aritmeetika ja geomeetria. Vaarao,</p>

kirik, paavst), klooster. Elu keskajal linnas ja maal, raad, tsunft, raekoda, Hansa Liit, gild, linnaõigus, linnused. Liivi sõda, Põhjasõda, Tartu Ülikool, talurahva haridus, Forselius. Rahvuslik ärkamisaeg, laulupidu. Eesti Vabariik, majandus, eluolu ja kultuur Eesti II maailmasõjas, Eluolu ENSVs. Laulev revolutsioon ja Eesti taasiseseisvumine. Kodukohaga seotud muinasaja asustus, muinaslinnus Rehielamu ja mõis, toidulaud, rõivad ja rahvatraditsioonid, pärisorjus. Päästekomitee. Konstantin Päts, Konstantin Konik, Jüri Vilms, iseseisvusmanifest, iseseisvuse väljakuulutamise. Vabadussõda (1918-1920), Johan Laidoner, Võnnu lahing - võidupüha, Poska, Tartu rahu. Muinasasulad. Elu keskajal linnas ja maal, raad, tsunft, raekoda, Hansa Liit, gild, linnaõigus, linnused. Eesti aeg kahe maailmasõja vahel: Maaseadus, Eesti kroon, üldine eluolu ja kultuur. Metsavendlus, kolhoos, eluolu ENSV-s. Lennart Meri, Läti Henrik, Lembitu, Ivan IV, Peeter I, Karl XII, B. G. Forselius, J. V. Jannsen, L. Koidula, Johan Laidoner, Jakob Hurt, Jaan Poska, Adolf Hitler, Jossif Stalin. Tallinna vanalinn, rehielamu, Tartu ülikool.

preestrid, templid, ametnikud, orjad, hieroglüüfid, papüürus, palsameerimine, muumia, sarkofaag, püramiidid. Kastisüsteem. Polis, rahvakoosolek, türann, aristokraatia, demokraatia, kodanik, ori. India - kastisüsteem, usulised tõekspidamised, budism Hiina - Konfutsius. Kreeka - Homeros, eeposed "Ilias" ja "Odüsseia", Herodotos, Pythagoras, Hippokrates, Sokrates, Platon, Aristoteles. Rooma - patriitsid, plebeid, rahvatribuun, perekond, ori, gladiaator. Kristlus, Uus Testament, piibel. Perikles, Homeros, Hammurapi, Aleksander Suur, Romulus, Hannibal, Julius Caesar, Augustus, Hammurapi seadustekogu, Gilgameši eepos, tsikuraat, püramiidid, ainujumala usk, tähestik, Hiina müür, male, India numbrid, Knossos, Mückeene, akropol, agoraa, Homerose eeposed, olümpiamängud, teater, Aleksandria, kapitoolium, Colosseum, amfiteater. Hiina meditsiin, palsameerimine, Hippokrates. Tsivilisatsioon ehk kõrgkultuur: Egiptus ja Niilus, Mesopotaamia - Eufrat ja Tigris, Hiina - Huanghe ja Jangtse, India - Indus ja Ganges.

### Ühiskonnaõpetus

6. klass

Kohalik omavalitsus, seadus, lapse õigused, peamised inimõigused, sõnavabadus ja selle põhimõtted, demokraatia, vabatahtlik tegevus, kodanikuühendus. Peamised põhiseaduslikud institutsioonid ja nende funktsioonid, õpilasmavalitsus, õpilaste osalemine koolielu korraldamises ja õpilasesinduses. Kooli sisekord (kodukord). Õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal. Fakt, arvamus, allikas, argumenteerimine, autoriõigused, viitamine. Kultuur, religioon, võrdõiguslikkus ja sallivus; Eestis ja õpilase kodukohas elavad rahvarühmad (sotsiaalsed, rahvuslikud, religioossed jm), sooline võrdõiguslikkus. Pere ja suguvõsa, kogukond. Risk, turvalisus, aja- ja kulutuste planeerimine, tarbimine ja tarbija, raha kogumine, säästmine ja laenamine, tarbimisotsuste mõju keskkonnale ja kogukonnale, elukutsed ja ettevõtted kodukohas.

## 2.3 III kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

Põhikooli lõpetaja:

- 1) Teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist.
- 2) Mõistab inimese arengut murde- ja noorukieas. Teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse.
- 3) Väärtustab enese arendamise vajadust ja elukestvat õpet, mõistab oma võimalusi ja vastutust enda elutee kujundamisel.
- 4) On loov ja ettevõtlik.
- 5) Mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, mõistab normide vajalikkust ühiselus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet aktiivse ühiskonnaliikmena.
- 6) Teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv.
- 7) Teab, et ühiskond kaitseb laste tervist ja heaolu seadustega.
- 8) Kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi.
- 9) Väärtustab positiivseid suhteid, nende loomist ja hoidmist. Mõistab ja aktsepteerib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise.
- 10) Mõistab ja aktsepteerib seksuaalse arengu individuaalsust, seksuaalse identiteedi erinevaid avaldumisvorme ja seksuaalõigusi.
- 11) Mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid.
- 12) Mõistab eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõju tervisele ning tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust igapäevaelus.
- 13) Väärtustab partnerite vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes. Oskab leida infot seksuaaltervist puudutavate küsimuste kohta.
- 14) Eristab ajalooperioode ning iseloomustab neid põhitunnuste kaudu.
- 15) Mõistab ajaloosündmuste tähenduslikkust, toob esile sündmuste ja protsesside põhjusi ja tagajärgi ning jätkuvuse ja muutuste näiteid.
- 16) Seostab kodukoha ajalugu Eesti ja Euroopa ajalooga, teab Eesti ajaloo pöördepunkte.
- 17) Mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal.
- 18) Mõistab tänapäeva Euroopa ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu ja arengut ning riikide mõju maailmas.
- 19) Analüüsib inimeste igapäevaelu ja ühiskonnaelu muutumist ning linnade tähtsuse kasvu.
- 20) Mõistab teaduse ja tehnika arengu mõju inimeste eluviisile ja ühiskonnaelu valdkondadele.
- 21) Mõistab kolonialismi ja rahvastikurände põhjusi ja tagajärgi minevikus ja tänapäeval globaalse ajaloo perspektiivis.

- 22) Analüüsib inimese sotsiaalseid ja ühiskondlikke rolle minevikus ja tänapäeval, individuaalse eneseteostuse piiranguid ja võimalusi lähtuvalt ühiskonna arengust.
- 23) Mõistab, kuidas on kujunenud ja toiminud demokraatlik ühiskond minevikus, võrreldes tänapäevaga.
- 24) Mõistab, kuidas inimese käsitus on ajas muutunud.
- 25) Kogub ajaloolast informatsiooni, töötab eritüübiliste ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt, teeb informatsiooni põhjal järeldusi.
- 26) Eristab poliitilisi õpetusi, teab nende kujunemislugu.
- 27) Analüüsib kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ja mõistab üksikisiku rolli kultuuripärandi kandjana.
- 28) Analüüsib inimese tervisekäitumise muutumist ajaloos.
- 29) Mõistab inimtegevuse ja keskkonna vastastikust mõju ajaloos.
- 30) Teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega.
- 31) Teab, kuidas kujunes ja kuidas toimib tänapäeva demokraatlik ühiskond.
- 32) Tunneb ära ja toob näiteid demokraatia kesksete tunnuste ja nende rikkumise kohta; toob näiteid, milliseid tagajärgi üksikisikule toob endaga demokraatia hävimine.
- 33) Märkab, mis võib ohustada demokraatiat tänapäeval, selgitab, tuginedes minevikunäidetele.
- 34) Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid.
- 35) Mõistab ühiskonnasektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas.
- 36) Teab majanduse toimimise põhijooni, teab oma õigusi ja kohustusi tarbijana, oskab oma õigusi kaitsta.
- 37) Analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest.
- 38) Seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega.
- 39) Analüüsib õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost.
- 40) Teab, et Eesti Vabariigi põhiseadus on kõrgeim õigusakt ja oskab sealt leida vajalikku infot.
- 41) Teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt.
- 42) Teab Eesti riigi ja selle kodanike õigusi, võimalusi ja kohustusi, mis tulenevad Euroopa Liidu liikmesusest.
- 43) Hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse, järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid.
- 44) Märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt.
- 45) Analüüsib tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust vajaduse korral otsida abi.

## **Õpitulemused**

### **Inimeseõpetus**

Õpilane:

- 1) kirjeldab pärilike ja keskkonnategurite, nt elukeskkonna, ümbritsevate inimeste ja hariduse mõju inimese arengule ja otsustele;
- 2) selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast;
- 3) seostab inimese kasvamist ja arengut pärilike ning keskkonnateguritega;
- 4) selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang;
- 5) toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut;
- 6) analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus;
- 7) analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel;
- 8) mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, toob näiteid rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise olulisusest;
- 9) toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest, mis toetavad ühiselu toimimist;
- 10) analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades;
- 11) kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, demonstreerib õpituatsioonis toimetulekut rühma survega;
- 12) toob näiteid seadustest, mis kaitsevad laste õigusi, tervist ja heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid;
- 13) analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas, teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest;
- 14) teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot;
- 15) analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväarsust;
- 16) kirjeldab ja toob näiteid erinevatest tunnete ja läheduse avaldumisviisidest, nt meeldimine, sõprus, armumine, armastus;
- 17) selgitab suhete loomise, säilitamise ja lõpetamise võimalusi ennast ja teisi kahjustamata;
- 18) analüüsib suhtevägivalla avaldumisvormi ja põhjust, teab, kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest;
- 19) selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle individuaalsust;
- 20) toob näiteid turvalisest seksuaalkäitumisest ja seksuaalõigustest;
- 21) mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteediga inimeste õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele;

- 22) demonstreerib õpituatsioonis inimväärikust alandavale käitumisele reageerimise viise ja abi saamise võimalusi;
- 23) toob näiteid füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikustest seostest;
- 24) analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele;
- 25) toob näiteid olulisematest tervisenäitajatest;
- 26) analüüsib enda terviseseisundit tervisenäitajate põhjal ning kavandab vajaduse korral muudatusi eluviisis;
- 27) analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida;
- 28) analüüsib ja toob näiteid eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõjust tervisele ning eristab tervislikke ja ebatervislikke otsuseid igapäevaelus;
- 29) toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda nendest enda kodukohas või koolis;
- 30) analüüsib kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele;
- 31) analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil;
- 32) demonstreerib õpituatsioonis esmaabi osutamist ja oskab vajaduse korral otsida abi;
- 33) toob esile seksuaalkäitumisega seotud müütide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese tervisekäitumisele;
- 34) analüüsib turvalise seksuaalkäitumise ja abi saamise võimalusi.

## **Ajalugu**

Õpilane:

- 1) iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode; nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid; 3) toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;
- 4) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda;
- 5) selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu;
- 6) analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis;
- 7) analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel;
- 8) selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu;
- 9) selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos;
- 10) toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi;
- 11) võrdleb etteantud kriteeriumide põhjal elukorraldust maal ja linnas;

- 12) toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi;
- 13) toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist;
- 14) analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel;
- 15) teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani;
- 16) iseloomustab nüüdisaja demokraatlikku ühiskonda mõne riigi näitel;
- 17) loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest;
- 18) kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid hariduse, tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest;
- 19) toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel;
- 20) analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist;
- 21) teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;
- 22) iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgrupe ühiskonnas, analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale tänapäeval;
- 23) tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval;
- 24) kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda;
- 25) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga;
- 26) toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist;
- 27) märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda;
- 28) selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi kandja;
- 29) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju;
- 30) teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel;
- 31) selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud;
- 32) selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega.

## **Ühiskonnaõpetus**

Õpilane:

- 1) analüüsib näidete põhjal suur- ja väikeriikide, naaberriikide, demokraatlike ja mittedemokraatlike riikide vastastikuseid suhteid;
- 2) selgitab riikide koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides, toob näiteid;
- 3) teab erinevaid demokraatlikus ühiskonnas osalemise võimalusi, toob näiteid;
- 4) selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet;
- 5) loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur;
- 6) toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides;
- 7) selgitab avaliku konkursi tähtsust;
- 8) teeb vahet riigi-, era- ja kodanikusektoril, toob näiteid nende tegevusest ja koostööst ühiskonnas ja üksikisikute võimalusest osaleda riigi-, era- ja kodanikusektoris;
- 9) kirjeldab erinevate majandussüsteemide iseloomulikke tunnuseid ja toimimist;
- 10) teab maksude vajalikkust ühiskonna toimimisel, eristab otseseid ja kaudseid makse;
- 11) analüüsib vabalt valitud näidete põhjal inimeste tarbimiskäitumist;
- 12) selgitab liigtarbimise põhjusi ja mõju üksikisikule, ühiskonnale ja keskkonnale;
- 13) analüüsib valitud erialal tegutsemise võimalusi, lähtudes eriala spetsiifikast ja tuues esile palgatöötajana ja ettevõtjana tegutsemise erisused;
- 14) teab, mis on sotsiaalne ettevõtlus, ja toob näiteid selle võimalustest;
- 15) märkab ohtu demokraatiale enda ümbruskonnas ja ühiskonnas ning on valmis sellele oma võimaluste piires vastu seisma;
- 16) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid;
- 17) selgitab soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele;
- 18) teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid;
- 19) nimetab põhiseaduse abil Vabariigi Valitsuse, Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid;
- 20) teab võimalusi, kuidas kodanikud ja mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist;
- 21) analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel;
- 22) teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmesusest tulenevaid kohustusi täitma;
- 23) toob näiteid Euroopa Liidu kodanike õigustest ja võimalustest, seostades neid enda eluga;
- 24) oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks;

- 25) tunneb ära valeuudise ja propaganda ja teab, miks need võivad olla ohtlikud;
- 26) oskab kasutada allikaid õppetöös, viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt;
- 27) võrdleb tõekspidamisi, tavasid ja praktikaid erinevate kultuuride ja subkultuuride näitel;
- 28) mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust kultuuriliste erimeelsuste puhul;
- 29) märkab ja analüüsib diskrimineerimisjuhtumit ja pakub välja lahendusi; 30) toob näiteid kultuurilaenude ja -mõjutuste kohta eesti kultuuris;
- 31) mõistab identiteedi määratlust, selgitab näidete varal, mis on sotsiaalne, kultuuri- ja rahvuslik identiteet ning mitmikidentiteet;
- 32) toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale;
- 33) analüüsib oma kogemuste põhjal iseenda kultuuritarbimist;
- 34) selgitab, miks on oluline tunda kultuuripärandit;
- 35) toob näiteid Eesti kultuuri levikust maailmas;
- 36) analüüsib riske, teeb ettepanekuid nende maandamiseks, demonstreerib õpitu olukorras asjakohast lahendamist, selgitades oma käitumist.

Inimeseõpetus		
7. klass	8. klass	
Minapilt ja enesehinnang. Enda väärtustamine. Suhete hoidmine erinevate inimeste vahel. Murdeea läbimine. Rahulolu oma kehaga. Erinevad arusaamad naiselikkusest ja mehelikkusest. Inimene ja grupp. Normid. Rollid. Gruppi kuulumise positiivsed ja negatiivsed küljed. Grupi juhtimine. Sõltumatus. Enesekohased ja sotsiaalsed oskused. Uimastid ja ohud. Kiusamine ja vägivald. Rahvastiku tervis. Minu eluviis ja valikud. Tervisealased teabeallikad. Toitumine. Kehaline aktiivsus. Vaimne heaolu. Stress ja kriis, toimetulek. Lähedus inimeste vahel. Meeldimine. Sõprus. Armumine. Armastus. Seksuaalsus, seksuaalõigused ja -erinevused. Seksuaalsus suhetes. Turvaline seks. Kaitsmata vahekord. Ühiskond ja seksuaalsus. Sina oma elu kujundajana. Sina koos teistega. Õnnelikkus.		
Ajalugu		
7. klass	8. klass	9. klass
Haridus, tervishoid, sotsiaal- ja igapäevaelu eri ajastutel. Erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu. Inimeste võimalused		

ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel. Kodukoha kultuuripärand ja selle kujunemislugu. Vormsi ja erinevate rannarootsi alad, oma keele ja kommetega. Kultuuriline identiteet. Viikingite asustused, eluviis, riietus, tööd, ruunikiri, esemed. Viikingiaegsed leiud Eestis. Legend viiking Ormist (Lindströmi materjalid). Vormsi asustus. Vormsi geoloogiline vanus ja kujunemine. Vormsi varajane asustus, asustamise aeg ja põhjused. Vormsi esmamainimine, kes asustasid, kust nad tulid.

Vormsi rannajoone muutus läbi aegade, esimesed külad. Lääne- ja idavakus (vastavad külad). (A. Lindströmi materjalid). Rannarootsi varasemad ja hilisemad piirkonnad. Kultuuriliselt erinevad piirkonnad. Piirkondade ülevaatlik uurimine. Vormsi olulisemad kohanimed. Külad, kivid, järved, Rälby raba, suuremad lahed, Vae oja, allikate nimed, suuremad poolsaared, Huitberg, suuremad laiud, Voosi ja Hari kurk. Vormsi küla struktuur, sumbküla vajalikkus/kasumlikkus. Vormsi külade vanus ja elanike päritolu. Küla nime tähendus. Külaelanike oletuslik päritolu. Elu-olu Vormsis Rootsi ajal, ja veidi hiljem uute mõisnike (Stackelbergide) ajal. Rootsi aeg Eestis. Magnushof. Vabalt valitud koha ajalooline uurimus (küla, vaatamisväärsus, järv, huvitavad juhtumid, legendid jne). Uurimuse ettevalmistamine, läbiviimine, vormistamine. Vormsi koolid läbi aegade. Vormsi Õigeusu kirik. Kogudus. Vormsi Püha Olavi kirik, pastoraad. Kiriku erakordsus, asutamisega seotud legend, pühak Olav, kirikuvara, kiriku taastamine, kiriku kaev, häbipost, Stackelbergide hauad, jne. Vormsi surnuaed, rõngasristid, kabel. Pühapäevakoolid. Hariduse andmise algus kiriku juures (A. Lindströmi materjal). L. J. Österblom. Palvemajad. J. Spuhl-Rotalia, K. Kreek. Elu-olu enne Teist maailmasõda. Elatusallikad, perede lasterohkus, pärimisõigus, talutööd, meeste- ja naistetööd. Österblomi (tütarde)filmi vaatamine. Küla ühismajandamine- tööd, mida tehti koos. Sviby talumuuseumi või Haapsalu rannarootsi muuseumi külastus. Kaitselahingud. Saxby tuletorn. Sõjaväe dessant saarele. Suure põgenemise põhjused, Vormsi rannarootslaste lahkumine saarelt.

KESKAEG. Keskaja mõiste Keskaja periodiseering: vara-, kõrg- ja hiliskeskaeg. Romaani stiil, gooti stiil, renessanss. Läänikord ehk feodaalkord, lään ehk feod, läänimees ehk feodaal, senjöö, vasall, läänipüramiid ehk feodaalne hierarhia, turniir, linnus. Ristiusk, katoliku kirik, kiriku struktuur, kogudus, usklikud, vaimulikud, ilmikud, pühak, paavst, peapiiskop, piiskop, preester, klooster, munk, kerjasmunk, nunn, abt, abtiss, tsölibaat, askees, palve, palverännak, palverändur, reliikvia, liturgia, koraal, psalm, sakrament, ristimine, armulaud,

UUSAEG. Varauusaeg, uusaeg, periodiseerimine, ajaloo pöördepunkt. Barokk, rokokoo, klassitsism. Kolmekümneaastane sõda, Inglismaa kodusõda, USA iseseisvussõda, Prantsuse revolutsioon, Napoleoni sõjad, restauratsioon, I maailmasõda. Poliitilised ideoloogiad, tööstusrevolutsioon, valgustus, kolonialism. Põhjasõda, Prantsuse revolutsioon, valgustus, I maailmasõda, Vene revolutsioonid. Prantsusmaa, Inglismaa, Venemaa. Koloonia, koloniseerimine, kolonialism, impeerium, imperialism. Louis XIV, Louis

LÄHIAJALUGU. Compiègne'i vaherahu, Pariisi rahukonverents, Versailles' süsteem, Euroopa poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda, Rahvasteliit, reparatsioonid. Moodne kunst. I maailmasõda ja II maailmasõda. Eesti vabadussõda, suur depressioon, külm sõda, Nõukogude Liidu lagunemine, Eesti taasiseseisvumine. Demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, vaikiv ajastu. Maareform, Asutav Kogu, parlamentarism, põhiseadus, vaikiv

<p>laulatus, ordinatsioon, patt, paradiis, põrgu, puhastustuli, piht, romaani stiil, gooti stiil, altar, ümarkaar, teravkaar, manuskript, miniatuur. Suur rahvasterändamine, ristisõjad, Hansa Liit. Frangi riik, Bütsants, Prantsusmaa, Inglismaa, Araabia kalifaat. Ameerika avastamine, indiaanlased, asteegid, inkad, konkistadoorid. Chlodovech, Karl Suur, William Vallutaja, Jeanne d'Arc, Läti Henrik, Lembitu, Kolumbus, Amerigo Vespucci, Martin Luther, Leonardo da Vinci, Michelangelo. Kloostrikool, linnakool, toomkool, ülikool, teaduskond, 7 vaba kunsti, rektor, dekaan, dispuut, skolastika, alkeemia, astroloogia. Tsunftid ja gildid. Meditsiin keskajal. Läti Henrik Liivimaa kroonika, Balthasar Russowi kroonika Urbanus II. Gooti stiil, romaani stiil, reliikvia, liturgia, ikoon, mosaiik, mošee. Rannarootsi asustus, Vormsi asustuse kujunemine, Püha Olav. Keskaegne päevad, keskaegne turniir, kadripäev, mardipäev, jõulud, jaanipäev, nelipühad, Olavipäev. Ristususk, reformatsioon, keskaegne linn. Alkeemia, katk, astroloogia, pidalitõbi, seek, Raeapteek. Rahvausk, tähtpäevad, humanism, renessanss. Mitmeväljasüsteem, põllutööriistad, ikaldus, kliima, väike jääaeg, alepõllundus, karjakasvatus. Linnaõigus, raad, tsunftid,</p>	<p>XVI, Napoleon, Peeter I, Karl XII, Robespierre, Cromwell, Charles I, Carl Robert Jakobson, Jakob Hurt, Johann Voldemar Jannsen. Tööstusrevolutsioon, üldine kirjaoskus, aspiriin, narkoos, süstal, pastöriseerimine, valmistoit, röntgen, elekter, hõõglamp, raudtee. Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon, karikatuurid, seadused, mälestused. Valgustus, teadusrevolutsioon, rahvuslus, barokk, klassitsism. B. G. Forselius, Tartu Ülikool, estofiilid, piibli tõlkimine, Koidula, Jannsen, laulupidu, seltsid, perekonnanimed, C. Kreek, J. Sphul- Rotalia, Vormsi koolid. Rannarootsi laulu- ja tantsupidu. Valgustus, rahvuslus, barokk, klassitsism, estofiilid, baltisaksa haritlased, Baer, Bellingshausen, Krusenstern, rannarootslased. Teadusrevolutsioon, Baer, vaksineerimine, pastöriseerimine. Tööstuslik pööre. Kütused: süsi ja koks, aurumasin, tööstus, vabrik, automatiseerimine, linnastumine. Inglise kolooniate rajamine, konfliktid Prantsuse ja Inglise kolooniate vahel, kolooniate konfliktid emamaaga, iseseisvusdeklaratsioon, iseseisvussõda, 1789. aasta põhiseadus ja selle jõustumine. Peeter I, revolutsioonid Inglismaal ja Prantsusmaal. Toitumine,</p>	<p>ajastu, meeste ja naiste roll poliitikas ning ühiskonnas – Jaan Tõnisson, Konstantin Päts, Alma Ostra-Oinas, Minni Kurs-Olesk, Marie Reisik. Saksamaa, Nõukogude Liit, Inglismaa, Prantsusmaa. Kolmas maailm, Aafrika aastad. Konstantin Päts, Margaret Thatcher, Ronald Reagan, Martin Luther King, Gorbatšov, Lenin. Massikultuur, infotehnoloogia areng, kõrgkultuur, penitsilliin, elekter, sisepõlemismootor. Meditsiini areng, haigused ja epideemiad. Kirjalikud allikad, ajakirjandus, MRP, baaside aeg, karikatuurid, IME, perestroika, glasnost, rahareform, MRP-AEG, laulev revolutsioon, Balti kett, fosforiidikampaania. Uued valdkonnad kultuuris ja saavutused teaduses (tehnika, kino, film, kirjandus, teater, muusika jne), kultuur ja eluolu paikkonnas. Uued valdkonnad kultuuris ja saavutused teaduses (tehnika, kino, film, kirjandus, teater, muusika jne), kultuur ja eluolu paikkonnas. NSVL lagunemine, Saksamaa taasühinemine, rahvusvahelised organisatsiooni (NATO, EL laienemine, ÜRO), rahu ja konfliktide lahendamine, identiteet ja mitmekesisus, energiamajandus, globaalprobleemid (nt epideemiad, demograafiline olukord, kliimaküsimused, terrorism).</p>
--	--	--

<p>gildid. Pärisorjus, koormised, maahärra. Suur rahvasteränne, kliimamuutused, suured maadeavastused. Renessanss, reformatsioon, humanism.</p>	<p>hügieen, haigused, elutingimused, tööalad, haridus. Absolutism, valgustusfilosoofia, valgustatud monarhia. Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Darwin, Newton. Konservatism, liberalism, natsionalism, sotsiaal-demokraatia, sotsialism, kommunism. Karl Marx, Adam Smith, Edmund Burke, Joseph de Maistre, klassivõitlus. Võrdleb erinevaid ideoloogiaid: suhtumine võrdsusesse; suhtumine eraomandisse; suhtumine rikkuse ümberjagamisse; suhtumine demokraatiasse; revolutsioon või reformid; riigi roll majanduses. Teadus- ja tööstusrevolutsioon.</p>	<p>Energiamajandus, fosforiidikampaania, kliimaküsimused, keskkonnaprobleemid. Vabadussõda, Tartu rahu, Jaan Poska, Võnnu lahing, Julius Kuperjanov, Johan Laidoner, Landeswehri sõda, välisriikide abi. Küüditamine, suur põgenemine, immigratsioon, demograafia. Sõnavabadus, mõttevabadus, südametunnistusvabadus, võimude lahusus, valimisõigus. Iseloomustab ja võrdleb diktatuuri ja demokraatiat. Seletab ja kasutab kontekstis mõisteid demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism. Saksamaa, USA, Eesti. Demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, Adolf Hitler, Benito Mussolini, Jossif Stalin, Franklin D. Roosevelt. Demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, populism ja ekstremism. Pare- ja vasakpoolsus, liberalism, konservatism, sotsiaaldemokraatia, rahvuslus. Infotehnoloogia areng, konveiermeetod, heaoluühiskond, tuumaenergia.</p>
<b>Ühiskonnaõpetus</b>		
9. klass		

Inimõigused. Kultuuripärand. Õigused ja kohustused. Meedia. Mõisted: avalik-õiguslik meedia, erameedia, ajakirjandus, massikommunikatsioon, meedia, arvamusiid, meediavabadus, propaganda, polariseerumine, kollane ajakirjandus, vaeuudised, vandenõuteooriad, infosõda, infomull/ kajakamber, tehisintellekt (AI), süvavõltsing, kommertsreklaam, sotsiaalreklaam, poliitreklaam, vaenukõne, sõnavabadus. Demokraatlik valitsemine. Demokraatliku ühiskonna tunnused, diktatuur. Mõisted: osalusdemokraatia, otsedemokraatia, esindusdemokraatia, referendum, vabad valimised, üldised valimised, ühetaolised valimised, valimissüsteem, hääleõigus, hääletamine, eelhääletamine, valimiskünnis, boikoteerimine; streikimine; ühiskonnakriitika avaldamine; osalemine erakonna tegevuses, kohalik omavalitsus, volikogu, linnapea, vallavanem, linna-/vallavalitsus, eelarve, kohalikud maksud, kaasav eelarve, noortevolikogu, osalusdemokraatia, rahvaalgatus. Avaliku konkursi tähtsus. Riik ja valitsemine. Mõisted: õigusriik, võimude lahusus, seadusandlik võim, täidesaatev võim, kohtuvõim, põhiseaduslik institutsioon, Riigikogu, Vabariigi Valitsus, President, õiguskantsler, riigikontroll, kohalik omavalitsus, kohus, ministeerium, riigiamet, põhiseadus, menetlus. Mõisted: kodanikuühiskond, vabakond, huvirühmad, erakond/partei, arengu-/humanitaarabi; rahvaalgatus, streik, boikott, märgukiri, miiting, ühiskonnakriitika, polariseerumine. Majandus. Mõisted: ressurss, majandussüsteem, vaba turg, monopol, osaühing, äriplaan, kasum, kahjum, teaduspõhine majandus, heaoluriik, riigieelarve, otsesed maksud, kaudsed maksud, tuludeklaratsioon, sotsiaalne ettevõtlus, õiglase kaubandus, eksport, import. Karjäär, tööelu. Tarbimine. Mõisted: inflatsioon, intress, investering, krediidi kulukuse määr, eelarve, ostubuum, tarbijakaitse, tootemärgised, ostujõud. Rahvusvahelised suhted. Riikide koostöö rahvusvahelistes organisatsioonides: ÜRO, NATO, Euroopa Nõukogu. Mõisted: Euroopa Liit, EL Parlament, EL Komisjon, Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon (NATO), ÜRO, euro, diplomaatia, humanitaarabi organisatsioonid, hargmaised ettevõtted.

Õpilane:

1. Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: ühiskond, avalik sektor, riigiasutus, avalikõiguslik asutus, era-(äri)sektor, eraettevõtte, kolmas sektor, mittetulundus organisatsioon, vabakond, ühiskonnarühmad, rahvastikunäitaja, demograafia, migratsioon, immigrant/sisserändaja, kodanik, topeltkodakondsus, varjupaigataotleja.
2. Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: põhiõigused, inimõigused, kodanikuõigused, universaalsed õigused, lapse õigused, kohustused, privileegid, vastutus, diskrimineerimine, inimkaubandus.
3. Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: õigusriik, korrupsioon.
4. Teab ja oskab kontekstis kasutada mõisteid: tööturg, töandja, töövõtja, brutopalk, netopalk, tööleping, ümbrikupalk, CV.